

# 1916 Türkistan İsyanı'nın Kırgız Edebiyatına Yansıması: Ürkün

Roza Abdikulova\*

## Öz

Bağımsız Kırgızistan'da Kırgızların ve Kırgızistan'ın tarihini yeniden ele alarak araştırma süreci, 1991'den bu yana devam etmektedir. Bağımsızlığını kazandığı günden bu yana Kırgız tarihi üzerine yeni çalışmalar, kitaplar, ilmî makaleler yayımlanmaya devam etmektedir. Kırgız tarihini yeniden yazma gayretiyle yürütülen bu çalışmalar, her geçen gün artmakta ve bizlere yeni bilgiler sunmaktadır. Bunlardan biri de Kırgızlar açısından unutulmayacak, milletin ruhunda yer etmiş olan ve XX. yüzyıl başlarında gerçekleşen 1916 Türkistan İsyanı'dır. Bu konuda oldukça geniş ve çeşitlilik arzeden bir kaynak külliyâtı vardır. İsyan hakkında bilgi veren kaynaklar arasında edebî eserlerin, hiç şüphesiz, önemli bir yeri vardır. Çünkü bu tür eserlerin çoğunun yazarları Ürkün isyanına ya bizzat iştirak etmiş veya isyana katılmış olan akrabalarının anlattıklarını edebî bir üslûpla yeniden kaleme almışlardır. Biz bu çalışmamızda, 1916 Türkistan İsyanı'nın kaynaklarından biri olarak gördüğümüz Kırgız edebî ürünlerine Ürkün hâdisesinin nasıl yansıdığını, dört eser üzerinden hareketle ele almaya çalışacağız.

## Anahtar Kelimeler

Ürkün, Çin, Kırgızlar, isyan, roman

\* Yrd. Doç. Dr., Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü- Bişkek / Kırgızistan rozazere3@gmail.com.

## Giriş

Kırgız tarihinde en çok insan kaybına sebep olan iki olay vardır. Bunlardan birisi, XVI-XVII. yüzyıllarda yaşanan Kalmuk (Oyrat) istilası, ikincisi ise 1916 Türkistan İsyanı'dır. Her iki olay da halk muhayyilesini derinden etkilemiş; dilden dile anlatılmakla kalmamış, güçlü bir şekilde edebiyata da yansımıştır. Kalmukların sebep oldukları acılar, daha ziyade destanlarda (Manas, Kurmanbek, vs.) dile getirilmiş ve bu suretle halkın hafızasındaki yerini almıştır. 1916 isyanı ise, ağırlıklı olarak edebiyatta kendisine yer bulmuştur; bu isyanın özellikle şiir, roman ve diğer edebî türlere yansıdığı dikkati çeker. Ancak, söz konusu isyanın sadece edebî ürünlere yansımadığını; bilhassa günümüzde, tarih ilmi ve metodolojisi çerçevesinde, akademik mahfillerde de artan bir şekilde ilgi gördüğünü belirtmek durumundayız. İsyân döneminde yaşananların günümüzde akademik çalışmalara konu edilmesinin elbette önemli bir sebebi vardır: Bu sebep, 1916 isyanı ve bu sırada yaşananların, Türkistan coğrafyasında genellikle *soykırım* (genocide) olarak kabul edilmesi; günümüz Orta Asya devletlerinin yakın tarihlerinde en ağır uygulamalarıyla zirveye çıkan sömürgecilığe duyulan tepkinin bir neticesi olarak görülmesidir.

1916 Türkistan İsyanı'nın karakterini, çıkış sebeplerini, sonuçlarını farklı bakış açılarıyla ele alan muhtelif çalışmalar vardır. Bu çalışmalarda isyanın karakteriyle ilgili çeşitli isimlendirmeler ve nitelermeler dikkati çeker. Bu çerçevede Türkistan İsyanı'nın *milli mücadele, sömürgecilığe, emperyalizme, hatta feodalizme karşı bir harekât, soykırım, milli harekât, kızıl kırgın, anti-çarlık harekâtı* gibi ifadelerle tavsif edildiği görülür. Söz konusu isyan, bütün Türkistan'ı kaplamış olmasına rağmen, cereyan ettikleri bölgelere göre farklı isimlendirmeler de karşımıza çıkar. Mesela, günümüzde Kırgızistan ve Kazakistan arasında kalan Yedisu bölgesi, isyanın en şiddetli cereyan ettiği yerlerden birisi olması sebebiyle, hadiseye "1916 Yedisu isyanı" adı da verilmiştir. Kırgız edebî ürünlerinde ise, daha ziyade *Ürkün* adı kullanılmıştır.

1916 Türkistan İsyanı, günümüzde Kırgız tarihinin siyasi olayları arasında, araştırma konusu olarak hâlâ aktüelliğini korumaktadır. Ancak, bu hadisenin sadece günümüzde akademik çalışmalara konu edilmediğini biliyoruz. *Ürkün* veya 1916 Türkistan İsyanı'nın Kırgızistan'daki incelenme evrelerini üç dönem halinde ele almak mümkündür: 1) 1916-1936 arası dönem: Bu dönemi *Sovyet öncesi ve ilk Sovyet dönemi* olarak isimlendirmek mümkündür.

2) 1936-1991 arası dönem: Bu dönemi sadece *Sovyet dönemi* olarak isimlendiriyoruz. 3) 1991'den bugüne kadar geçen süre: Bu dönemi ise, *bağımsızlık dönemi* olarak niteliyoruz. Konu, her üç dönemde hem ilmî çalışmalarda, hem edebî ürünlerde, hem de matbuat âleminde, farklı bakış açılarıyla da olsa, kendisine yer bulmuştur. Ancak ilk iki dönemin akademik çalışmalarında meselenin bir ölçüde Rus ve Sovyet bakış açısına göre incelenip değerlendirildiği dikkati çeker. Üçüncü dönemin çalışmaları ise, diğerleriyle karşılaştırıldığında, bariz şekilde millî bir bakış açısını yansıtır. Söz konusu dönemleri ve ortaya konan çalışmaları, geniş bir literatür desteğinde ayrıca çalışmak gerekmektedir. Biz bu yazımızda, konuyu şimdilik sadece Kırgız edebiyatına isyanın (*Ürkün*) nasıl yansıdığı sorusu çerçevesinde ele almak istiyoruz. Bu çerçevede, ilk Sovyet döneminde yazılmış olan edebî eserler üzerinde durulacaktır. Bu eserlerle ilgili altını çizmemiz gereken nokta ise şudur: Söz konusu eserlerin yazarlarının çoğu, *Ürkün isyanına* ya bizzat iştirak etmiş ya da isyana katılmış olan akrabalarının anlattıklarını edebî bir üslûpla yeniden kaleme almış kimselerdir.

**Malzeme ve Metod:** Yukarıda işaret olunduğu üzere, 1916 Türkistan İsyanı, akademik çalışmalardan ziyade Kırgız edebiyatına yansıması dolayısıyla genel okurun dikkatini çeken bir konudur. Aslında 1916 isyanı veya *Ürkün*, Kırgız yazılı edebiyatının başlangıcından itibaren edebî eserlere konu edilmiştir. Bu ilgi, günümüzde de devam etmektedir. 1920'li ve 1930'lu yıllardaki Kırgız edebiyatının temel konularından birisi, hiç şüphesiz bu isyandır. Mevzu, söz konusu eserlerde bazen bir roman formatında incelenmiş; bazen, yine roman formatında olmakla birlikte, *otobiyografik* bir karakterde ortaya konmuş; bazen de şiir formatında okuyucuya sunulmuştur. Meselâ, Mukay Elebay-uulu'nun *Uzak Col* (Uzak Yol)'u, halkın *milli mücadele* olarak isimlendirdiği *Ürkün* isyanına katılmış olan yazarların otobiyografilerine örnek olması açısından dikkat çekicidir. Keza *Ürkün* isyanı, Mukay Elebay-uulu dışında, Sovyet dönemi Kırgız yazarlarından Cusup Turusbek-uulu, Aalı Tokombay-uulu, Kasımaalı Bayalı-uulu, Tügölbay Sıdıkbek-uulu, Isak Şaybek-uulu ve Abdrasul Toktomuş-uulu gibi yazarların da uzak kalamadıkları bir konudur.

Bu çerçevede kaleme alınan edebî eserlerin en önemlileri, hiç şüphesiz, Mukay Elebay-uulu'nun *Uzak Col* (Uzak Yol)'u (Elebajev 1936), Kasımaalı Bayalı-uulu'nun *Acar*'ı (Bayalı-uulu 1928), Isak Şaybek-uulu'nun *Kayran*

*El* (Zavallı Millet)'i (Şaybek-uulu 1940) ve Abdrasul Toktomuş-uulu'nun *Kakşaal'dan Kat* (Kakşaal'dan Mektup)'üdür (Toktomuş-uulu 1937). Bu eserlerden ikisi genel nitelikleri itibarıyla roman türünde, ikisi de şiir olarak kaleme alınmışlardır. Dolayısıyla biz bu çalışmamızda, burada zikredilen dört eserde söz konusu isyanın nasıl tasvir edildiğini incelemeye çalışacağız.

Yukarıda zikredilen dört eser, Sovyet döneminde yazılmıştır. Ne var ki bunlar ve benzerleri, bugüne kadar toplu halde tarihi açıdan herhangi bir analize tabi tutulmamışlardır. Bizi böyle bir çalışmaya sevk eden amillerden birisi de işte bu eksikliklerdir. Dolayısıyla kaleme alınan bu çalışmanın, bundan sonra yapılması arzulanan çalışmalara kapı aralmasını umarız.

Bu genel bilgilerden sonra, yukarıda zikredilen dört esere daha yakından eğilebiliriz:

Bunlardan ilki olan Mukay Elebay-uulu'nun *Uzak Col* u, aslında otobiyografik nitelikli bir eserdir. Eserin yazarı, 1916 isyanını bizzat yaşamıştır. *Uzak Col*, yazarının isyan sırasında görüp yaşadıklarını, aile çevresini de dâhil ederek kaleme aldığı, bu yönüyle bir ailenin hayat hikâyesi de diyebileceğimiz hususi bir nitelik taşır. Ancak bunu, sadece bir aile dramı veya trajedisi gibi görmek doğru değildir. Çünkü eser, yazarının sadece kendisinin ve ailesinin isyan sırasında yaşadıklarının basit bir tasvirinden ibaret değildir. Eserde 1916 isyanı, trajik bir üslupla tasvir edilirken, aynı zamanda isyanın genel durumu, çıkış sebepleri ve neticeleri de anlatılır. Bu çerçevede, Rus sömürgecilğine karşı yürütülen mücadelede Kırgızların nasıl mağlup oldukları ve Çin'e kaçış serüvenleri de işlenir. Fakat bütün bu bilgiler, bir roman üslubuyla ortaya konur. Ancak, eserin klasik roman türünden ayrılan oldukça dikkat çekici yönleri vardır. Öncelikle, eserin kahramanları, klasik bir romanda gördüğümüz gibi, yazarının bizzat isimlendirdiği kendi hayalinin mahsulü şahsiyetler değildir. Başta yazarın kendisi olmak üzere, aile fertleri de dâhil, eserde isimleri geçen kişiler bizzat yaşamış ve isyana katılmış şahsiyetlerdir. Mesela, *Uzak Col* un yazarı Mukay Elebay-uulu, 1916 isyanına bizzat katılmış, mağlubiyet üzerine Çin'e göç etmiş ve ortalığın bir nebze durulması üzerine 1917 yılında Isık-Köl'e geri dönmüştür. Eserde adları geçen Burmake, Urmanbet, Mamirmazin, Çonkol, Balakurman, Bayzak, Baybolot gibi şahsiyetler de, aynı şekilde, isyana bizzat katılan ve orijinal isimleriyle eserde yer alan insanlardır. 1936 yılında yayınlanan *Uzak Col* un genel teması ise, 1916 isyanı sırasında, Kırgız milletinin tamamının kaderiyle oynanmasıdır.

Çalışmamıza konu olan ikinci eser, 1928 yılında yazılmıştır. Kasımalı Bayalınov'un kaleminden çıkan *Acar*, isyanı mükemmel bir şekilde tasvir etmesiyle dikkati çeker. *Acar*, bir roman formatında kaleme alınmıştır; eserin başkahramanı ise bir Kırgız kızdır; ancak onun şahsında, isyana katılan bütün Kırgız kadınlarının kaderi ve yaşadıkları anlatılır. *Uzak Col*'ün yazarı Mukay Elebay-uulu gibi, *Acar*'ın yazarı da 1916 isyanına katılmış, başka bir ifadeyle *Ürkün*'de yer almış, mağlubiyeti takiben, aynı kaderi paylaşan Kırgızlarla birlikte Çin'e gitmiştir. Bilindiği üzere, 1916 isyanının Kırgızistan'da en şiddetli yaşandığı bölgelerden birisi de Isık-Köl çevresiydi. Nitekim yukarıda sözünü ettiğimiz iki eserin yazarı, yani Mukay Elebay-uulu ve Kasımalı Bayalı-uulu bu bölgenin insanlarıdır. Kasımalı Bayalı-uulu'nun eseri, ismini eserin başkahramanı *Acar* adlı bir kızdan alır. Eser, *Acar*'ın cüzi bir ücret karşılığında satılması bilahare başına gelenlerin hikâyesidir; onun açlık ve sefaletle geçen günleri, katlandığı sıkıntılar, hürriyetini elde etmek için mücadelesi, *Ürkün*'e katılması, mağlubiyet sonrası Çin'e kaçıışı, babası Aytkulu'nun isyan sırasında vurularak öldürülmesi, annesinin Çin'de açlıktan vefatı trajik ve dramatik bir üslupla sunulur. Ancak, yukarıda işaret olunduğu üzere, eser kendi halinde bir kızı merkeze alarak onun yaşadıklarını anlatmakla birlikte, aslında bütün Kırgız milletinin bu dönemde yaşadığı milli trajediyi ortaya koyar. Burada şu noktanın altını bilhassa çizmek gerekir ki, Mukay Elebay-uulu'nun eseri *Uzak Col* gibi, Kasımalı Bayalı-uulu'nun *Acar*'ı da, hayal mahsulü olgulara ve hadiselere değil, bizzat yaşanmış tarihî hakikatlere dayandırılan bir eserdir.

1916 isyanını şiir formunda en güzel ortaya koyan eser ise, Isak Şaybek-uulu'nun *Kayran El* (Zavallı Millet)'idir. Eserin ismi, 1916 isyanı sırasında ve sonrasında ağır baskılara, sıkıntılara maruz kalan ve *zavallı bir millet* durumuna düşürülen Kırgızların söz konusu durumlarından mülhemdir. Yazar, hem Çarlık, hem de SSCB dönemi yaşamış; iki devirde de milli karakterini korumuş ve bu karaktere uygun eserler vermiştir. Onun en dikkat çekici vasfı, *bağımsızlığa* olan düşkünlüğü ve bu husustaki düşüncelerini her hal ve şart altında mısralara dökmekten geri kalmamasıdır. Kendisi, milliyetperverliği ve vatanseverliği ile tanınır. Esasen, onun şiirlerinin temel konusu, milliyetperverlik ve vatanseverlikle birlikte bağımsızlık tutkusudur. Bu yönüyle, Isak Şaybek-uulu'nu bir *istiklal* şairi olarak nitelemek de mümkündür. Bilindiği gibi, Kırgızlar arasında iki tür şair vardı; bunlardan birisi okur-yazar olmayan, *ozan* diyebileceğimiz kimseler, ikincisi ise, okur-yazar

olan ve *cazgiç akın* (okuma-yazma bilen şair) olarak isimlendirilen insanlardı. İşte Isak Şaybek-uulu, bu ikinci gruba giren şairlerdendi. Onun *Ürkün* isyanı ile ilgili yazdığı *Kayran El'i*, ilk defa 1936'da yayımlandı. Kendisinin bu kitapta yer alan şiirleriyle, bağımsızlık konulu şiirleri, 1930'ların malum ortamında halk arasında daha ziyade el yazılı şekilde yayılmış, elden ele dolmuş ve pek çok insan tarafından ezberlenmiştir. Bugün pek çok insan bu şiirleri ezbere bilir.

Çalışmamıza konu olan dördüncü eser ise, Abdrasul Toktomuş-uulu'na aittir. Abdrasul Toktomuş-uulu, 1930'lu yılların Kırgız şiir yazıcılığına önemli katkıları bulunan bir şair olarak bilinir. Onun *Kakşaal'dan Kat* (Kakşaal'dan Mektup) adını taşıyan şiir kitabı, daha ziyade *Ürkün*'ün sonu ve bilahare Kırgızların hayatında gözlenen değişiklikleri konu edinir. Eserin esas konusu, Sayra adlı bir kızın isyan sonrası yaşadıklarıdır. Eserin ifade tarzından bu kızın, yazarın yeğeni olduğunu anlıyoruz. Esere adını veren *Kakşaal* ise, bir yer adıdır ve söz konusu isyanda kaçak durumuna düşen Kırgızların bir kısmı buraya sığınmıştır. Bu sığınma hadisesi ve Kakşaal bölgesiyle ilgili, Kasımalı Bayali-uulu'nun eseri *Acar*'da da bilgi bulunmaktadır. *Kakşaal'dan Kat*, 1937 yılında Latin harfleriyle Kazan'da yayınlandı. Eserin sonraki yıllarda Rusça'ya da çevrildiğini biliyoruz. Ancak bu ilk baskı, tamamlanmamış bir baskıdır; çünkü bugün elimizde bulunan *Kakşaal'dan Kat*'da birincisi 1936, ikincisi 1947 ve üçüncüsü 1949 tarihlerini taşıyan üç mektup bulunmaktadır. Mektuplar, Sayra'nın kaleminden çıkmış şekilde formüle edilmiştir. Sayra, babası bir annesi farklı bir ağabey tarafından henüz on dört yaşına gelmeden, bir tabak un karşılığında satılır. İsyan sırasında Çin'e gider ve bir daha da dönemez; Kakşaal bölgesinde kalan Sayra, buradan yazdığı mektuplarda sürekli vatan hasretini dile getirir. Bununla birlikte, Sayra'nın kaderi ve yaşadıkları, isyan sırasında Çin'e kaçan ve bir daha dönemeyen başka Kırgız kadınlarının hayat hikâyeleri olarak da okunabilir.

Yukarıda adı geçen dört edebî eser, farklı yıllarda tekrar tekrar basılmıştır. Bugün söz konusu eserlerin ilk baskıları ancak Kırgızistan Millî Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Bu eserler, Kırgızistan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra yayımlanan çok ciltli *Kırgız Adabiyatı Antolojisi*'ne (Söz konusu ansiklopedi 2012 yılında Bışkek'te basıldı) de alınmışlardır. Keza, aynı eserler, Sovyetler döneminde Rusça'ya da çevrilmişlerdir. Mesela, Toktomuşev'in *Kakşaal'dan Kat*'ı, 1958 yılında *Pisma iz Kakşaoła* adıyla

bugünkü adı Bişkek olan Kırgızistan'ın başkenti Frunze'de; Bayalınov'un *Acar*'ı, 1932 yılında Moskova'da; Elebayev'in *Uzak Col*'u 1959'da *Dolgiy Put* adıyla Frunze'de yayınlanmıştır. Söz konusu eserlerin tekrar tekrar basılmasına ve hatta Rusça'ya çevrilmesine müsamaha gösterilmesinin sebebi ise, 1916 isyanının Rus Çarlığı'na yönelik bir isyan sayılmasıdır. Bu bakımdan Sovyet döneminde, Çarlık dönemindeki bazı olayları konu edinen eserlerin yayımlanmasında ideolojik açıdan bir sakınca görülmemiştir.

Çalışmamızda eserlerin ilk yayın (1928, 1937, 1936, 1940) nüshalarından yararlanılmıştır. O dönemlerde Kırgızistan'da önce Arap sonra Latin alfabesi kullanılmıştır. İncelememize konu olan *Acar*, Arap alfabesiyle, diğer üç eser ise Latin harfleriyle yazılmıştır. Bu sebeple, bazı şiir parçaları, yazıldıkları gibi, yani Latin harfleriyle sunuldu. Ancak, *Acar*'ın 1928 yılında yayınlanan tek nüshasının 13-24. sayfaları eksik olduğundan, daha sonraki baskılarının kullanılması kaçınılmaz oldu.

Genel olarak bakıldığında, burada ele alınan eserlerde, 1916 isyanı, halkın bu sıradaki sosyal hayatı, yaşadığı ağır şartlar, Kırgızlardan asker alınması, üst sosyal tabakanın sıradan halka zulmü, Çin'e kaçış ve Çin'de yaşanan sıkıntılar gibi değişik konuların dile getirildiği görülür. Eserlerde dikkati çeken ortak noktaları, şu şekilde tasnif ve tahlil etmek mümkündür:

**Kıtlık (Açlık):** *Uzak Col*, bir ailenin son derece kötü bir duruma düşüşünü tasvirle başlar. Ailede anne ölüm döşegindedir; baba, kendisi de aç olduğu halde yiyecek bir şeyler bulmaya çalışır. Annenin ölümü üzerine, altı kardeş evde tek başlarına kalırlar; bunlardan birisi de yazarın kendisidir. Bir tabak buğday bulmak bile mümkün değildir; Yazar, bu noktada uzun bir hayat yoluna çıkışını, açlık günlerinde nerelere gittiğini, ne işler yaptığını anlatır. Bu süreçte aile açlıktan, yetersiz beslenmeden *kelte* (tifüs) illetine yakalanır... Aslında çizilen tablo, sadece yazar ve ailesinin değil, bütün Kırgız halkının ortak kaderidir.

*Acar*'da da açlığın bütün şiddetiyle kendisini hissettirdiği görülür; esere adını veren *Acar* adlı genç kızın annesi açlıktan ölür. Açlık ve borç sebebiyle *Acar*'ı akrabası Kozubek (uzaktan akraba), Sabitakun adlı birine bir eşek, üç kuruş para, bir çuval mısır unu karşılığında satar; o da kızı Çır adlı bir Dungana almış *zeere* (Para birimi adı; tarihî terim *sar* kelimesinden gelir. O dönemde bir gümüş sar yaklaşık 1 ruble 60 kuruşa denk gelmekte idi)

(Yudahin 1985:184) satar. Böylece yetim Kırgız kızı Acar'ın, çileli hayatı başlar. Ayrıca Çin'e kaçan Kırgızların kızları da birer çuval mısıra satılırlar.

Isak Şaybek-uulu'nun *Kayran El*'inde de açlık konusu ağırlıklı olarak işlenir. Günlük yiyecek, mısır yarmasından; onu bulmak bile çoğu zaman güçtür. İnsanlar hiçbir şey bulamayınca durumları biraz daha iyi olanların yanında karın tokluğuna çalışırlar. Şu mısralar, bu durumu açıklar:

***Kırgız Türkçesi:***

Baylar ketti mal için  
Çardı kaldı çan için  
Kızmat kıldı becaara  
Bir çügorü nan için

***Türkiye Türkçesi:***

Zenginler zenginlik peşinde  
Fakir oldu milletim  
Hizmet etti biçare  
Bir mısır ekmek için

(Şaybek-uulu 1940: 14).

Mukay Elebay-uulu, kendi otobiyografisi niteliğindeki *Uzak Col*'da, Kırgızların Çin'den döndükleri sıradaki durumu şu satırlarla anlatır:

'Çar askerlerinden sonra Çin Kalmak'ın silahlı insanları Kırgızları karşılayarak onların en son kalan mallarını da aldılar. İnsanlar ak karlı yüksek geçitlerde, güneş görmeyen dağ geçitlerinde kaldılar. Kıyamet dört taraftan sıkıştırdı; aç insanlar kırıma uğradı. Halkı tifo hastalığı sardı. Baba oğuldan oğul anneden ayrıldı. Başı sonu görünmeyen göçten hiçbir şey kalmadı. Onlar Çin'e geldiklerinde her tarafa dağıldılar (Elebajev 1936: 75)'.

*Kakşaal'dan Kat'ta* ise, henüz on dört yaşındaki Sayra'nın bir tabak arpa ununa satılması, Sayra'nın birinci mektubunda şöyle anlatılır:

***Kırgız Türkçesi:***

Tınbagan elim çay alıp,  
Turbagan çanın ayanıp  
Bir tabak unga balasın,  
Satuga kalgan tayanıp (Toktomuş-  
uulu 1937: 9)

***Türkiye Türkçesi:***

Halkım çalışkandır  
Kendini hiç bir şeyden esirgemez  
Ama, bir tabak una çocuğunu  
Satmaya kadar mecbur etti bu hayat.



**İsyan:** 1916 yılında Rus Çarlığı, 19-43 yaş aralığındaki bütün erkekleri askere alma yönünde bir ferman çıkarır. Bu emir üzerine Türkistan'daki bütün yerleşim yerlerinde askere alınacakların listeleri tutulmaya başlanır. Bazı üst sosyal tabaka mensupları, *manap ve baylar*, para vererek çocuklarını liste dışı tutmaya çalışırlar. Fermana direnenler, asılmak veya kurşuna dizilmek suretiyle en ağır şekilde cezalandırılır; cezaların en hafifi ise hapse atılmaktır. İşte bu feci durum edebî eserlere şu şekilde yansımıştır:

İsyana kadar ailenin şımarık kızı olan Acar'ın babası Aytkulu, Rus Çarı II. Nikolay'ın fermanı üzerine askere alınmak istenir. Aytkulu, köyün manabı Sagın'ın yanına gider ve askere gitmemek için yardım ister (Kırgız Adabiyatı 2012: 224). Fakat bir sonuç alamaz. Emre boyun eğmek zorunda kalan Aytkulu savaştan dönmeyecek; Acar ile annesi tek başlarına kalacaklardır.

*Uzak Col'daki* bilgilere göre, her *boluştan* (Rusça *volost* kelimesinden türetilmiş olup, *köy* anlamına gelir) dört asker alınacağı ve dört yüz som para verileceği halk arasında yayılır (Elebajev 1936: 21). Eserde yer alan, asker alma konusuyla ilgili, yazarın hemşehrisi Urmanbet'in bir mektubunun sonuna yazdığı şu dörtlük de dikkat çekicidir:

***Kırgız Türkçesi:***

Kara çunak köp çetim

Kabarsız bolup men kettim

Kötörböskö cara çok

Badışanın mildetin (Elebajev  
1936: 46).

***Türkiye Türkçesi:***

Fakir fukara çok yetim

Habersiz ben gittim

Kabul etmemek imkânsız

Padişahın emrini.

Asker alma konusunda *Uzak Col'da* başka bilgiler de bulunmaktadır. Buna göre, çarın söz konusu fermanı duyulunca, bazı Kırgız gençleri, “askere gitmektense burada ölürüz” şeklinde konuşmaya başlarlar. Halkın bu karara karşı çıkmasının anlaşılır sebepleri de vardır: Öncelikle keyfi vergiler söz konusudur; insanlar, “vergiler yetmiyormuş gibi, toprağımızı elimizden aldılar; tarlalarımızı sulamak için su vermiyorlar; bütün bunlar yetmiyormuş gibi bir de askere almaya kalkışıyorlar” şeklinde itirazlarla ayaklanırlar. Şu

cümleler bu açıdan dikkat çekicidir:

“Çarlık hükümeti toprağımızı, suyumuzu aldı, bizi de dağa-tepeye kovaldı, yaşadığımız ev, yayla paralı oldu. Böylece etraf *mujuklarla* (yani Rus kökenlilerle) doldu; biz her şeyimizi kaybettik. Hatta ateş yakmak da zorlaştı, bir köknarın fiyatı on katına çıktı. Bir köknar için on protokol imzaladık. Savaşa yardım edeceksin diye emir verdi, karşı çıkınca da hapse attı”.

Isak Şaybek-uulu'nun *Kayran El'i*, daha ziyade isyan sonrasındaki göç hâdisesini ve bu sırada karşılaşılan ağır şartları konu edindiği için, isyanın çıkış sebebiyle ilgili bilgi vermez.

*Kakşaal'dan Kat'da* ise isyan meselesi şu mısralarla dile getirilir:

***Kırgız Türkçesi:***

Asmanga kyldy sapırıp  
Ört öcköndöj çapırıp  
Saldattar bylyk salışkan  
Kockul kan daamin tattırıp  
(Toktomuş-uulu 1937: 6).  
Padişanın atkargan otrjadı  
Çaraktanıp alar da karçı keldi  
Çijilgan mal, çajnagan elge,- açal  
Pulemjotton möndurlöp ok sebildi  
(Şaybek-uulu 1940: 6).

***Türkiye Türkçesi:***

Göge külü savurdu  
Ateş sönmüş gibiydi  
Askerler alt-üst etmişti  
Kızıl kan döküldü her yerde  
Çarlığın emriyle askerleri de  
Halka karşı çıktılar  
Toplanan mülk, bütün halka -ecel,  
Toplardan oklar çıktı.

Yukarıdaki mısralardan anlaşılacağı üzere, bu sırada halk tam bir infial halindedir; Çarlık Rusyası'nın yıkılmasından başka bir şey düşünülmez. Bu mısralar, bir kıyamet tasviri gibidir; toz dumana karışmış, âdeta dağ-taş birbirine girmiş, tozu gökleri tutmuştur. Böyle bir ortamda, isyan kaçınılmaz görünür.

**Çin'e Kaçış (Göç):** Göç konusunun en iyi tasviri, *Kayran El'de* karşımıza çıkar. Sunulan tasvire göre, göç başladığında insanlar eşyalarını develere yükleyerek yola çıkarlar; ne var ki, ağır şartlara dayanamayan develer ölürlere;

çaresiz aynı yükler eşeklere yüklenir. Ortalıkta tam bir panik havası hakimdir; herkes bir tarafa savrulur; bütün bunların üzerine bir de vatanlarından, kendi topraklarından ayrılmamanın üzüntüsü çöker. Şu mısralar, bu durumu özetler:

***Kırgız Türkçesi:***

Töölör ölüp eşekke  
Cügün arttı kayran el (Şaybek-  
uulu 1940: 15-16).

***Türkiye Türkçesi:***

Develer öldü, artık eşeğe  
Yükünü koydu zavallı millet.

*Acar*'da çizilen tablo da diğerlerinden farksızdır; herkes tam bir sefalet ve tükenmişlik girdabına düşmüş gibidir. Mesela, *Acar*'ın annesi Batma, yükünü öküze yüklemiş, üstüne de *Acar*'ı oturtmuştur. Yolculuk sırasında, yükle birlikte *Acar* da öküzün üzerinden düşer; ciddi bir yaralanma olmamakla birlikte, eşyayı tekrar öküze yüklemeye kimse yardım etmez. Çünkü herkes takatsizdir; göçteki herkes son derece yorgun ve açlıktan bitik durumdadır (Kırgız Adabiyatı 2012: 227).

*Acar*'da yer alan ve göçle ilgili dramatik durumu sergileyen ikinci bir sahne de şudur: *Acar*, *Kakşaal*'da Kırgızların bulunduğunu duyunca, kendisini satın alan *Çır*'dan kurtulmak ümidiyle gizlice yola çıkar. Ne var ki yolda kurtlara yem olur. Eser de onun kurtlara yem oluşuyla sona erer. *Acar*'da ayrıca, göç sırasında, ağır yolculuk şartlarına dayanamayarak ölen ve yollarda yatan Kırgız ölüleri hakkında da bilgi verilir (Kırgız Adabiyatı 2012: 232). Bu bilgilerin bir şair tasviri olmadığını belirtmek üzere, yakın dönemde yaşanan bir hadiseyi hatırlatmak yerinde olacaktır: *Ürkün*'ün 90. yıldönümünü anmak amacıyla 2006 yılında Asaba Partisi, toplanan gönüllülerle birlikte Kırgızistan'dan Çin'e bir seyahat düzenledi. Güzergâh olarak göç sırasında takip edilen yollar seçilmişti. Yolculuk sırasında, yollarda isyan sebebiyle Çin'e kaçış ve geri dönüş sırasında ölen çok sayıda insanın kemiklerine rastlanmış ve bunlar toplanarak toprağa verilmiştir.

Göç hadisesi, *Uzak Col*'da da dramatik bir tablo halinde sergilenir. Halk, Çin'e doğru kona göçe ilerlemektedir; ne var ki kış bastırmış, yüksek dağlar aşılmaz hale gelmiştir; insanlar soğuk ve açlığın pençesinde kıvranmakta, yollarda sapır sapır dökülmektedir. Kendisi de hadisenin mağdurlarından olan eserin yazarı, yolda Kazaklar arasında iken söylediği bir şiiri aktarır:

***Kırgız Türkçesi:***

Buldurap közüm tunardı  
 Cakşılık boloor kün barbı  
 Kimge aytamın kim ugat  
 İçimdegi armandı.  
 Ar kimimiz bir sayda  
 Adaşıp kaldık ar kayda  
 Kimden bolot bir ayla (Elebayev  
 1936: 87).

***Türkiye Türkçesi:***

Gözlerim iyi görmüyor  
 İyilik olacak gün var mı ki  
 Kime söyleyeceğim, kim dinler  
 İçimdeki hüznü  
 Her birimiz her yerde  
 Yolumuzu kaybettik  
 Kim bakacak bizlere.

*Uzak Col*'un yazarı Mukay Elebay-uulu, otobiyografisi niteliğindeki eserinde, Kırgızların Çin'den dönüşleri sırasındaki durumu da şu şekilde anlatır:

“...Böylece göç başladı. Bir kaç gün geçti. Halk her yerde keçeye, yorgana sarılarak yattı. Yol boyu ölümler, cesetler yatıyor. Çok zayıflayan hâlsiz kadın ve çocuklar. Elden ele geçerek satılmakta olan Kırgız kızları. Pahası da bir çuval mısırdır. Dünya durdukça o günlerdeki durum hangi Kırgızın aklından çıkar gider (Kırgız Adabiyatı 2012: 226)”.

*Kakşaal'dan Kar*'da, her biri bir tarafa dağılan, gurbet ellerinde sefalet çeken, kalplerdeki hüznün tarif edilmez boyutlara ulaştığı bir ortamda Kırgızların durumu şu mısralarla dile getirilir:

***Kırgız Türkçesi:***

Tuş keldi tentip talaalap  
 Kotaydın çerin aralap  
 Cacılğan elim esimde  
 Çan arga kılıp paanalap  
 (Toktomuş-uulu 1937: 8).

***Türkiye Türkçesi:***

Her yerde dağınık  
 Çin yerini dolaşıp  
 Dağılmış milletim hatırımda  
 Canını koruma gayretinde.

**Eserlerde Geçen Yer Adları:** Yukarıda zikredilen dört eserde, 1916 isyanının Kırgızistan'da etkili olduğu ve uzun süre devam ettiği yerler ve bölgeler-

le, Çin'e göç sırasında geçilen yerlerin ve bölgelerin isimleri de geçer. Ayrıca göçen Kırgızların yer veya bölge adları da zikredilmiştir. Bunların çoğu, günümüzde aynı adları taşımaktadırlar.

*Kayran Elde* Aksı ve Turfan bölgelerinin adları geçer. Bu iki yer, günümüz Sincan Uygur Devleti (Doğu Türkistan) topraklarında bulunan tarihî yer adlarıdır. Kakşaal da yine aynı bölgededir:

***Kırgız Türkçesi:***

On ycko tolboy kuragım  
Kaygını başga kuradım  
Ectekte menen işi cok...  
Ojnoo kez ele ubagım...  
Köp çıldar otyp al kyngo  
Kakşaalda dale turamın  
(Toktomuş-uulu 1937: 10).

***Türkiye Türkçesi:***

Daha on üç yaşa gelmeden  
Kaygı tasa başıma toplandı  
Hiç bir şeyi umursamaz  
Oynayacak yaştaydım  
Çok yıllar geçti ondan beri  
Hâlâ Kakşaal'da yaşamaktayım.

Aynı isimler *Acar*'da da geçer. Halkın Turpan (Turfan)'a ulaştığı, burada bir müddet kaldığı belirtilir. Esasen *Acar*'ı satın alan Çır adlı Dungan'ın Turfanlı olduğunu da unutmamak gerekir. İkinci bir yer adı ise, Kakşaal'dır. *Acar*, Kakşaal bölgesinde Kırgızların bulunduğunu öğrenince, Çır'dan kurtulmak ümidiyle buraya kaçar. Kakşaal veya Kakşaal-Too (Kakşaal Dağı), Tanrıdağlarının (Tyan-Şan) güneyinde, Çin ile Kırgızistan sınırında, uzunluğu yaklaşık 400 km., yüksekliği 7439 metreden oluşan dağlı bir bölgedir. *Uzak Col*'da ise, Aksu ve Kulca adlarıyla beraber, gidilen yerler genel olarak Çin şeklinde zikredilir. Göç sırasında Kırgızların buralara kadar ulaştıklarında şüphe yoktur.

*Uzak Col*'da geçen diğer bir yer adı ise Muzart geçididir. Buranın göçen Kırgızlar için özel bir anlamı vardır. Çünkü göç sırasında en zor durumda kaldıkları yer burasıdır. Bu durum eserde şöyle dile getirilir:

“Kırgız halkı Muzart geçidinde yol alırken, kayalık ve sarp bir yer olan burada hayvanlar yükleriyle, kadınlar beşikleriyle birlikte aşağıya yuvarlanıyordu. Buradaki kırım en korkunç kırımdı. Muzart suyunda yükleriyle hayvanlar, *eleçeği* (kadın baş giysisi) bir tarafa fırlanmış beşikli kadınların sürüklenmesi; bir tarafta azgın suyun kenarına vurmuş insan cesetleri...’ (Elebajev 1936: 62).

**Eserlerin Doruk Noktaları:** 1916 Türkistan İsyanı'nı, Çarlık-Rus İmparatorluğu'nun sömürgeci siyasetine karşı yürütülen mücadelenin doruk noktası olarak tanımlamak mümkündür. Bu hususun, ele aldığımız eserlerde etkili bir şekilde vurgulandığını gösteren pasajlar mevcuttur. Burada incelediğimiz edebî eserler dışında, bu noktayı açık bir şekilde vurgulayan, aynı dönemde yazılmış ikinci bir kaynak da Osmanlı Türkçesiyle yazılan *Asya'da Beş Türk'tür* (Adil Hikmet Bey 1999). Bu eserin yazarı, diğer dört Osmanlı Türküyle birlikte, 1916 isyanının en önemli safhalarının geçtiği Yedisu bölgesi isyanına Kırgızlarla beraber katılmışlardır. Osmanlı İmparatorluğu'ndan Orta Asya'ya gelen beş Osmanlı Türkünün Yedisu ayaklanmasında (Ürkün) oynadıkları rol hakkında bilgi veren bu eserin yazarı, Âdil Hikmet Bey'dir. Söz konusu eser, "Seyahatnameler Göre 1916 İsyanı" başlıklı müstakil bir çalışmamızda daha teferruatlı olarak ayrıca inceleneceği için burada sadece isminin zikredilmesiyle yetinilmiştir.

İncelenen eserlerden *Acar*, aynı ismi taşıyan bir kızın hikâyesi olarak sunulmuştur. Dolayısıyla, ilk bakışta eserin en can alıcı noktasının, söz konusu isyan sonucu *Acar*'ın kurtlara yem oluşu gösterilebilir. Eserde *Acar*'ın anne-babasından ayrılışı, açlık sebebiyle bir akrabası tarafından (Kozubek) Sabitakun adlı birisine satılması, Sabitakun'un kızı bir çuval mısır karşılığında yaşlı birine tekrar satması, bilahare kendi babasından bile büyük bir insanla evlendirilmesi hikâye edilir. Aslında *Acar*'ın farklı bir üslupla kaleme alındığını görürüz. Bunu, nihai ve en dramatik sahnenin ilk önce sunulması şeklinde özetlemek de mümkündür. Çünkü eser, en sonda verilmesi beklenen *Acar*'ın kurtlara yem oluşuyla başlar; daha sonra kurtlara yem oluş sahnesinden önceki olaylar anlatılır. Son sahnenin tasviri, oldukça trajiktir: *Acar* kaçarken kurtların saldırısına uğrayınca elindeki kibriti sonuna kadar kullanır; çünkü baba-annesinin kurtların ateşten korktuğu sözü aklına gelir. Ne var ki kibrit de tükenir; artık hiç şansı kalmamıştır. Kurtların ortasında kendisini yem olarak bulur. Kurtlar, *Acar*'ın vücudunu oraya buraya sürükleyerek parçalayıp yerler, gökteki hilal dahi *Acar*'la sanki vedalaşıyor gibidir... Ancak, bu tasvir biçimi, sadece bir kurgulama olsa gerektir; her ne kadar *Acar* hikâyesi yaşanmış bir gerçeklik üzerine oturtulmuşsa da, aslında eserin asıl konusunun, *Acar* gibi benzer bir kaderi paylaşan Kırgızların, bağımsızlık ve hürriyet mücadelesinin onun şahsında dile getirilmesi olduğu söylenebilir. Çünkü eserde sadece *Acar*'ın hikâyesi verilmez; onunla birlikte bağımsızlık ve hürriyet mücadelesi yürütürken yabancı bir ülkeye kaçmak

zorunda kalan Kırgızların dramları da anlatılır. Onlar da Acar gibi, vatanlarını, sevdiklerini kaybetmişler; bu uğurda canlarını, mallarını, istiklâl ve istikballerini yitirmişlerdir.

*Uzak Col*'da sunulan hikâyenin doruk noktası ise, 1916 isyanında Kırgızların çoğunun tifo (*kelte*) hastalığına yakalanmaları, bu yüzden telef olmaları ve respih taneleri gibi her tarafa dağılmaları olarak görülmektedir. Fakat asıl konu yine, hürriyet ve istiklal mücadelesi uğrunda yaşanan acıların dile getirilmesidir. Bu durum, eserde yardım isteyen insan çılgınlıklarının ortalığı kaplaması; hayvan ve insan seslerinin birbirine karışması olarak karşımıza çıkar (Elebajev 1936: 64).

**Bağımsızlık Konusu:** 1916 isyanını tutuşturan asıl kıvılcım, Rus Çarlığı'nın çıkardığı savaşabilecek durumdaki insanları askere alma yönündeki fermanına duyulan tepki şeklinde görünse bile, söz konusu isyanın temel sebeplerinin daha derinlerde yattığı söylenebilir. Bu sebeplerin başında, her millet gibi Kırgızların da hür ve müstakil olmak istemeleri gelmektedir. Rus Çarlığı'nın Hokand Hanlığı'nı istila etmesinin ardından uygulamaya koyduğu Kırgız bölgesini bir bütün olarak Ruslaştırma siyaseti ve bu çerçevede yürüttüğü ekonomik sömürge politikası sonunda, Kırgızlar sadece topraklarının değil, bütün haklarının ellerinden alındığına şahit oldular. Buna bir de söz konusu ferman eklenince, zaten ağzına kadar dolmuş olan bardak ve sabırlar taşıtı. 1916 isyanının çıkış sebebini işte bu noktada aramak gerekmektedir. Dolayısıyla, söz konusu isyanın temelinde hürriyet ve bağımsızlık arzusunun yattığını söylemek hiç de abartılı olmasa gerektir. Bu durum, incelenen edebî eserlerin genel üslubundan kolayca anlaşılabilir. *Kakşaal'dan Kat*'ta yer alan şu dörtlük bile tek başına önemli bir delil teşkil edecek niteliktedir:

***Kırgız Türkçesi:***

Körgön korduk az beken  
Atsa eken tan atsa eken  
Alkımdan alıp atkıgan  
Eskinin kyny batsa eken  
(Toktomuş-uulu 1937: 16).

***Türkiye Türkçesi:***

Gördüğüm azap az mıydı  
Keşke şafak doğsaydı  
Boynumdan tutarak sömüren  
Eskinin günü bitseydi.

Öte yandan *Acar*'ın yazarının, genç kızın kurtlara yem oluşu sırasındaki durumunu bir vedalaşma şeklinde vermesi ve bağımsızlık mücadelesi yolunda gurbet ellerinde kurtlara yem olması biçiminde yorumlaması, bu açıdan anlamlı olsa gerektir (Bayalı uulu 1928: 35).

## Sonuç

Hiç şüphesiz her milletin tarihinde trajedik olaylar yaşanmıştır. Bu tür olaylar, sadece tarihî araştırmaların konuları olarak görülemezler. Dolayısıyla bunların halk muhayyilesinde sürekli canlı tutulması ve yazılı edebiyata yansıması kadar tabii bir şey olamaz. İşte 1916 isyanı veya diğer bir adıyla *Ürkün*, Kırgızlar için bu tür unutulması zor olaylardan birisidir. *Ürkün* kelimesi, 1916 Türkistan İsyanı'na verilen bir diğer isim olmakla birlikte, kelimenin daha geniş anlamı bulunduğunu da biliyoruz. Nitekim XI. yüzyılın ünlü yazarı Kaşgarlı Mahmûd'un *Divânü Lügat'it-Türk*'ünü çeviren B. Atalay, kelimenin anlamını, “*düşman yüzünden ulus arasına düşen ürküntü, telâşla kalelere ve sığınaklara kaçışma*” olarak vermektedir (Kaşgarlı Mahmûd 1991: 715). Söz konusu isyan sırasında yaşananlar dikkate alındığında, insanların can korkusuyla yerlerini yurtlarını terk edişleri, verilen bu anlamlandırma ile son derece uyumlu gözükmektedir. Aynı kelime, Yudahin'e göre, Kırgızlarda iki anlamda kullanılır: Birincisi, halkın 1916 yılında topluca Çin'e kaçışına verilen tarihî özel adlandırma; ikincisi ise, kaçanları, yani 1916 yılındaki isyandan kaçanları ifade etmektedir (Yudahin 1985: 325).

Yukarıda belirtildiği üzere, çalışmamızda *Ürkün* hadisesi esas olarak Sovyet döneminde yazılmış dört edebî esere göre ele alınmıştır. Hiç şüphesiz, konuyu ele alan eserler sadece bu dört eserden ibaret değildir. Şu veya bu şekilde başka eserler de bulunmakla birlikte, burada Aalı Tokombay-uulu'nun *Caralangan Cürök* (Yaralanan veyâ Yaralı Yürek), *Mezgil Uçat* (Zaman Geçiyor), *Kanduu Cıldar* (Kanlı Yıllar) adlı eserleri ile Tügölbay Sıdıkbek-ulu'nun *Men Min Cıl Çaşadım* (Ben Bin Yıl Yaşadım) adlı eserlerini de aynı minvalde çalışmalar olarak zikretmemek haksızlık olur. Bununla birlikte, bu hususla ilgili nihai sayılabilecek sözlerin hâlâ söylenmediğini ayrıca vurgulamak durumundayız. 1920-1940 yılları arasında yazılmış edebî eserlerin dışında, hâlâ aynı konuyu işleyen eserler yazılıp yayımlanmaya devam etmektedir. Dolayısıyla mesele, bağımsız Kırgızistan yazarlarının önlerinde hâlâ aktüel bir konu olarak



durmaktadır. İleride halkın yakın geçmiş hafızasını canlı tutacak nitelikteki bu tür edebî eserlerin sayılarının artarak devam edeceğini; ortaya konulacak ürünlerin halk tarafından sabırsızlıkla okunacak eserlere dönüşeceğini umuyoruz.

# The Reflection of Turkestan Rebellion in Kyrgyz Literature: Urkun

Roza Abdıkulova\*

## Abstract

Research on the Kyrgyz and Kyrgyzstan's history has been undergoing dramatic changes since 1991. Since the break-up of the USSR, a new wave of research and scholarly publications in the field of history started. These studies, which aim to rewrite Kyrgyz history, increase every day and present new information to us. One of the historical events that has been increasingly brought to scholarly discourse is the 1916 Turkestan rebellion. There are many scholarly publications and reports on this topic. Among these sources, literary works play a very significant role because most authors of these literary works have themselves been participants in the rebellion and the dramatic events that followed it. These authors attempted to present their memories in the form of literature. This article analyzes four literary sources in order to explore how they reflect the rebellion of 1916.

## Keywords

Urkun, China, Kyrgyz, rebellion, novel

---

\* Assist Prof. Dr., Kyrgyz -Turkish Manas University, Faculty of Letters, Department of History - Bishkek / Kyrgyzstan.  
rozazere3@gmail.com.

# Отражение Туркестанского восстания 1916 года в кыргызской литературе: Уркун

Роза Абдыкулова\*\*

## Аннотация

Исследование истории кыргызов и Кыргызстана претерпевает значительные изменения с 1991 года. С приобретением независимости началась новая волна исторических исследований и научных публикаций. Научные мероприятия, направленные на новое написание кыргызской истории, набирают обороты с каждым днем и предоставляют нам новые исторические сведения. Одним из таких исторических событий, оставивших неизгладимый след в истории кыргызов и национальном самосознании, является Туркестанское восстание 1916 года. Имеется огромное количество научных публикаций на эту тему. Среди всех источников литературные произведения занимают особую важную роль, так как большинство авторов этих произведений или сами были участниками восстания и драматических событий или были родственниками участников восстания и передали их воспоминания в литературной форме. В данной статье на основе анализа четырех литературных произведений показано отражение народного восстания 1916 года в кыргызской литературе.

## Ключевые слова

Уркун, Китай, кыргызы, восстание, роман

---

\* и.о. доц. док., Кыргызско-турецкий университет Манас, литературный факультет, кафедра истории - Бишкек / Кыргызстан  
rozazere3@gmail.com

